

Kijk op gedrag met een sensorische oorzaak!

Als leerkracht binnen het speciaal onderwijs of in het regulier onderwijs, herken je ze vast wel: leerlingen die voortdurend in de gaten houden wat er in hun omgeving gebeurt, leerlingen die heftig reageren op geluiden die voor anderen helemaal niet zo storend zijn, leerlingen die aan materialen ruiken, leerlingen die graag iets in hun handen houden, leerlingen die de hele dag door aan het wiebelen zijn of leerlingen die continu spullen laten vallen. De kans bestaat dat dit gedrag wordt veroorzaakt door bijzonderheden op het gebied van de sensorische informatieverwerking, ofwel prikkelverwerking.

Sensorische informatieverwerking

De hele dag door ontvangt ieder mens informatie vanuit zijn of haar zintuigen. De vijf meest bekende zintuigen zijn zien, horen, proeven, ruiken en tast. Minder bekend, maar niet minder belangrijk, zijn de evenwichtszin en het houdingsgevoel. Sensorische informatie helpt ons het eigen lichaam en de wereld om ons heen te begrijpen. Deze zintuiglijke informatie wordt in de hersenen verwerkt en stuurt vervolgens het handelen aan. Dit proces heet sensorische informatieverwerking.

Voor de hersenen is het soms een hele klus om alle sensorische informatie gerangschikt te krijgen en deze met elkaar te verbinden. Het zenuwstelsel maakt onderscheid in de prikkels die binnenkomen: zijn ze belangrijk genoeg en verdienen ze de aandacht, of zijn ze vertrouwd en mogen ze genegeerd worden? Zo filteren de hersenen prikkels, ze maken als het ware een selectie. Wanneer dit proces goed verloopt, ontstaat een totaalplaatje van alle informatie, waardoor je in staat bent goed te functioneren. Wanneer dit proces niet adequaat

verloopt, ontstaan bijzonderheden in de sensorische informatieverwerking die kunnen leiden tot opvallend gedrag bij leerlingen.

Bijzonderheden op het gebied van de sensorische informatieverwerking kunnen op zichzelf staan, maar komen ook voor in combinatie met andere problemen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een verstandelijke beperking, autisme of AD(H)D. Onderzoek laat zien, dat er vier manieren zijn die leerlingen gebruiken om op sensorische ervaringen te reageren: gebrekkige registratie van prikkels, gevoeligheid voor prikkels, het opzoeken van prikkels en het vermijden van prikkels (Dunn, 1999). De manier van reageren hangt vooral samen met de snelheid van reageren en of een leerling de prikkel opmerkt of niet.

Als leerkracht is het van belang om goed te observeren en zo mogelijk te onderzoeken waar opvallend gedrag van een leerling door veroorzaakt wordt. Naast de eigen observatie van de leerkracht zijn ook de ouders van de leerling hier een goede informatiebron voor. Wanneer gedrag een sensorische oorzaak heeft, is het van belang dat de aanpak van de leerkracht hierop gericht is. De focus moet dus niet liggen

Zo filteren de hersenen prikkels, ze maken als het ware een selectie.

op het storende gedrag zelf (Murray-Slutsky & Paris, 2008). Dit doe je bijvoorbeeld door te kijken naar de situaties die goed gaan en deze uit te breiden. Deze situaties sluiten waarschijnlijk goed aan bij de sensorische behoeften van de leerling.

Sensorisch waardevolle omgeving

Aangezien alle leerlingen op een eigen manier prikkels verwerken, vragen zij om een individueel afgestemde begeleidingsstijl, activiteiten en aangepaste omgeving binnen de groep. Een lastige opgave en een dagelijkse uitdaging voor leerkrachten, maar noodzakelijk om te voorkomen dat bijzonderheden in de sensorische informatieverwerking de ontwikkeling van individuele leerlingen en de groep als geheel belemmeren. Een sensorisch waardevolle omgeving is een omgeving die activiteiten ondersteunt en de groei/ontwikkeling van een leerling stimuleert. Deze omgeving biedt de juiste hoeveelheid prikkels, sluit aan bij de voorkeurszintuigen van een leerling en houdt rekening met de

prikkels die het onprettig vindt.

In deze omgeving:

- worden activiteiten aangeboden met prikkels die een leerling kan verwerken;
- is de leerkracht bekend met de bijzonderheden in de prikkelverwerking die een leerling heeft;
- krijgt een leerling voldoende kansen op aangename en waardevolle sensorische ervaringen.

Een sensorisch waardevolle omgeving wordt door veel factoren bepaald. Op veel factoren kun je als leerkracht zelf invloed uitoefenen. Vaak zorgen kleine veranderingen in de organisatie van ruimtes en activiteiten dat in toenemende mate wordt aangesloten bij de sensorische behoefte van een leerling. Geef een leerling waar mogelijk controle over de omgevingsfactoren. Als een leerling bijvoorbeeld problemen heeft met geluiden uit de omgeving, moet het zich kunnen afsluiten van deze prikkels (gehoorbeschermer of muziekdrager), of even uit de ruimte kunnen gaan. Wanneer een leerling geen mogelijkheden heeft om zijn omgeving te beïnvloeden, ontstaat wellicht een situatie waarbij de angst voor een prikkel zo groot wordt, dat er al opvallend gedrag ontstaat voordat de prikkel waargenomen wordt. Kan een leerling niet aangeven wat hij prettig vindt aan de omgeving, bedenk dan als leerkracht op welke manier de omgeving sensorisch waardevoller kan worden gemaakt. Een sensorisch waardevolle omgeving zorgt ervoor dat een leerling zich veilig voelt in de omgeving en succeservaringen kan opdoen.

Relatie, competentie, autonomie

Volgens professor en orthopedagoog Luc Stevens zijn er drie basisbehoeften bij alle leerlingen te onderscheiden, namelijk de behoefte aan relatie, competentie en autonomie. Deze drie behoeften vormen de kern van adaptief begeleiden (Stevens, 1997). Een goede leerkracht evalueert regelmatig wat hij allemaal doet om tegemoet te komen aan de drie basisbehoeften. Vanuit de prikkelverwerking zijn dan vragen die je jezelf kunt stellen:

- *Behoeft aan relatie:*

Voelt een leerling zich geaccepteerd en veilig in de groep? Hoe laat je dit merken aan een leerling? Hoe zorg jij als leerkracht ervoor dat een leerling zich veilig kan voelen in de groep? Ben je in staat om aan te sluiten bij de sensorische voorkeuren van de leerling (bijvoorbeeld zacht praten als bij een leerling auditieve prikkels hard binnenkomen)?

- *Behoeft aan competentie:*

Hoe zorg je ervoor dat een leerling ontdekt dat hij de taken die hij krijgt, aankan? Houd je bij de lesvoorbereiding rekening met de verschillende voorkeurszintuigen van de leerlingen uit je groep?

- *Behoeft*e aan autómie:

Krijgen de leerlingen uit je groep de gelegenheid om zelfstandig dingen te doen? Zie je op welke manier individuele leerlingen hun alertheid reguleren en krijgen ze de mogelijkheid dit te doen? Zijn er voldoende mogelijkheden voor de leerlingen om een gewenste positie in de groep in te nemen?

Alertheid

De mate van alertheid van een leerling is binnen onderwijs een belangrijke factor, als het gaat om de mogelijkheid informatie goed te kunnen verwerken. Alertheid wil zeggen, dat je zodanig 'wakker' bent, dat je de mogelijkheid hebt om te reageren op de prikkels uit je omgeving. Deze alertheid verschilt per moment, per dag, per uur. Een optimaal alertheidniveau is nodig voor het geven van een adequate reactie, gekoppeld aan de activiteit die je aan het doen bent. Hoeveel informatie binnenkomt, hangt af van het alertheidniveau van een leerling op dat moment. Stel je eens voor dat je bijvoorbeeld met de hele klas een film aan het bekijken bent. Dan is het prima wanneer de alertheid wat lager wordt. Maar bij het maken van een toets is een optimale alertheid van belang om tot een goed resultaat te komen. Je niveau van waakzaamheid is dan hoger, maar past wel bij hetgeen je aan het doen bent. Een langdurige hoge alertheid is niet wenselijk en zeer vermoeiend. Na een toets tijd voor ontspanning inplannen, is om deze reden zeer wenselijk. Wanneer je als leerkracht het alertheidsniveau van een leerling wilt optimaliseren, moet je aansluiten bij het gedrag van een leerling en niet zomaar prikkels aanbieden of weghalen. Hierbij zul je allereerst de verschillende alertheidniveaus van een leerling moeten herkennen. Wanneer is een leerling hoog of laag alert? Welk gedrag hoort er bij een hoge, lage of optimale alertheid? Bij het bepalen van de alertheid kijk je als leerkracht naar aspecten als lichaamshouding en mimiek, hoogte van het stemgeluid, de mate van prikkelopwekkend gedrag, bewegingsdrang of onrustig gedrag, taakgerichtheid en de mate van zelfstandigheid.

Hoe ga je om met een groep leerlingen?

In iedere groep zijn leerlingen terug te vinden die gevoelig zijn voor prikkels, leerlingen die prikkels gebrekkig registreren, leerlingen die prikkels vermijden en leerlingen die prikkels zoeken. Deze vier typen leerlingen hebben concurrerende prikkelbehoeftes en vragen een afgestemde begeleidingstijl van hun leerkrachten. Een leerling die veel prikkels zoekt, voelt zich prettig in een omgeving waar hij de mogelijkheid krijgt deze op te doen, terwijl een prikkelgevoelige leerling zich prettiger voelt in een rustige omgeving die weinig verandert.

Een sensorisch waardevolle omgeving creëren, is belangrijk

om te zorgen dat elke leerling zich thuis voelt in een groep. Om dit te bereiken, is

allereerst een prikkelarme omgeving noodzakelijk. Door de ruimte prikkelarm in te richten, voelen leerlingen die prikkels vermijden en gevoelig zijn voor prikkels, zich er veilig. Ook de begeleidingsstijl en prikkelaanbod worden hierop aangepast. Je creëert dus eerst een omgeving voor de leerlingen die gebaat zijn bij weinig omgevingsprikkels. Daarna zorg je voor een passende begeleidingsstijl en prikkelaanbod voor leerlingen die meer prikkels nodig hebben. Die leerlingen krijgen bijvoorbeeld een koptelefoon met muziek op, iets om op te sabbelen of te friemelen in de handen

Samengevat

Wanneer leerkrachten meer kennis en begrip hebben van de sensorische informatieverwerking bij leerlingen zijn ze beter in staat om een leerling de mogelijkheden te bieden om te functioneren en te leren in een groep. Dit zal het welbevinden van de individuele leerling ten goede komen, maar ook de groep als geheel.

Robert de Hoog, Sandra Stultiens-Houben, Ingrid van der Heijden

Robert de Hoog is werkzaam als SI-therapeut/fysiotherapeut, Sandra Stultiens-Houben is autismespecialist/leerkracht en Ingrid van der Heijden orthopedagoog / gezondheidszorg-psycholoog binnen de zorg en onderwijs aan leerlingen met een verstandelijke beperking. Gezamenlijk zijn zij de auteurs van het boek 'Prikkel in de groep!' (Garant, 2012). Meer informatie: www.prikkelindegroep.nl

Gebruikte literatuur

Dunn, W. (1999). *Sensory Profile*. United States of America – San Diego: Hartcourt Publishers. Hoog, R. de., Stultiens, S. & Heijden, I. van der. (2012). *Prikkel in de groep!* Antwerpen: Garant. Murray-Slutsky, C. & Paris, B.A. (2008). *Is it sensory or is it behavior*. Austin: Hammill Institute on Disabilities. Stevens, L. (1997). *Overdenken en doen. Een pedagogische bijdrage aan adaptief onderwijs*. 's-Gravenhage: Procesmanagement Primair Onderwijs

Aansluiten bij het gedrag van een leerling en niet zomaar prikkels aanbieden of weghalen.

